

פרשת וזאת הברכה

מדוע לא נכנס משה לארץ?

בסיום פרשת וזאת הברכה מספרת תורתנו על פטירתו של משה רבנו:

וַיֹּאמֶר ה' אֵלָיו זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלַיָּעֶקֶב לֵאמֹר לְזֶרַעְךָ אֶתְנַנָּהּ הָרְאִיתִיךָ בְּעֵינֶיךָ וְשָׁמָּה לֹא תַעֲבֹר. וַיָּקֻם שָׁם מֹשֶׁה עֶבֶד ה' בְּאֶרֶץ מִזְרָאֵם עַל פִּי ה'. וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בְּגִי בְּאֶרֶץ מִזְרָאֵם מִן הַבְּתָר מִן הַיַּרְדֵּי וְלֹא יָדָע אִישׁ אֵת קְבָרָתוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה (לד, ד-ו).

מדוע לא נכנס משה רבנו לארץ? מקובל לחשוב שמשה חטא בפרשת מי מריבה, שהרי בתיאור אירועי מי מריבה בפרשת חוקת כתוב: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן יֶעֶן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לִכֵּן לֹא תָבִיאוּ אֶת הַקֵּהֶל הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם. הִמָּה מִי מְרִיבָה אֲשֶׁר רָבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת ה' וַיִּקְדָּשׁ בָּם" (במדבר כ, יב-יג). חטא זה נזכר בתורה פעם נוספת בפרשת חוקת (במדבר כ, ז-יג; כג-ד); פעם שלישית בפרשת פנחס (במדבר כז, יב-יד); ופעם רביעית בפרשת האזינו (דברים לב, מח-נא). העונש על החטא ברור מאוד, אך מפשט הכתובים לא ברור במה חטאו משה ואהרן.

סירוב לשליחות

במכילתא דרשב"י, תולה רבי אלעזר בן ערך את עונשו של משה בסירובו הראשוני של משהו לשליחות שהטיל עליו ה' להוציא את ישראל ממצרים. בעצם הדרשן מעביר ביקורת על סירובו של משה במעמד הסנה, לקבל עליו את השליחות להוציא את בני ישראל ממצרים:

רבי אליעזר בן ערך אומר, משלו משל למה הדבר דומה? למלך שהיה לו עבד והיה אוהבו אהבה גמורה. ביקש המלך לעשותו אפוטרופוס שלו להיות מפרנס בני פלטין של מלך. מה עשה המלך? תפס את העבד בידו והכניסו לבית גנזיו, והראהו כלי כסף וכלי זהב, אבנים טובות ומרגליות וכל מה שיש לו בבית גנזיו, ומאחר כן הוציאו והראהו אילנות גנים ופרדסים וקרפיונות וכל מה שיש לו בשדות. לאחר כן, כבש העבד את ידו ואמר: איני יכול לעשות אפוטרופוס להיות מפרנס בני פלטין של מלך. אמר לו המלך: הואיל ולא היית יכול לעשות אפוטרופוס, למה הטרחתני כל הטרחת הזה? וכעס עליו המלך וגזר עליו שלא יכנס לפלטין שלו. כך כבש הקדוש ברוך הוא למשה ששה ימים ובשביעי אמר לו "שלח נא ביד תשלח". נשבע לו הקדוש ברוך הוא שלא יכנס לארץ ישראל.¹

¹ מכילתא דרשב"י לפרשת שמות.

מסביר פרופ' יעקב בלידשטיין² את הביקורת: "אם לא תוציא, לא תכניס. אם לא האמנת, אינך ראוי עוד לאמון". מוסיף עוד בלידשטיין ומבאר שאף על פי שלבסוף נעתר משה לקב"ה, הוא לא הורשה להיכנס בגלל השבועה שנשבע, מפני ששבועה אלוקית אינה ניתנת לביטול.

יחודו של מדרש זה הוא בעיתוי המוקדם מאוד שבו נגזר על משה שלא יכנס לארץ. לפי מדרש זה לכל אורך הדרך ממצרים ועד ערבות מואב, במשך ארבעים שנה, ידע משה שלא יכנס לארץ. אולם יש לציין שלא מצאנו בתורה התייחסות לכך שמשה ידע על גזירה זו לפני שנאמרה בפרשת מי מריבה.

משה וחטא המרגלים

אברבנאל הוא הבולט מבין המפרשים המוצאים את חטאו של משה רבנו עוד בפרשת המרגלים, שקדמה בשלושים ושמונה שנה למי מריבה. לדעתו משה, מתוך כוונות טובות, הוסיף לשליחות המרגלים משימות מדעתו שאותם לא ציווה הקב"ה:

והנה אדוננו משה הוסיף בשליחות דברים הרבה, כי ציווה אותם שיראו את העם היושב עליה החזק הוא הרפה, המעט הוא אם רב". ומה הארץ אשר הוא ישב בה הטובה אם רעה, היש בה עץ אם אין, ומה הערים אשר הוא יושב בהנה הבמוחנים אם במבצרים?

שאלות אלה הביאו לכישלון השליחות בחטא המרגלים ולתוצאותיו הקשות. כוונותיו הטובות של משה רבנו לא מוטלות בספק, ודאי לא בעיני היושב במרומים, ובכל זאת חטאו בשוגג גם משה וגם אהרן. משה חטא בחטא המרגלים, אהרן חטא בחטא העגל. אך כיון שבשני האירועים האלה העם חטא **במזיד** לא ציינה התורה את חטאי המנהיגים שם, ודחתה את פרסום חטאם ועונשם עד לפרשת מי מריבה. כך כותב האברבנאל:

ולפי שישראל חטא במזיד והוא עליו השלום חטא בשוגג ובכוונה טובה, רצה השם יתברך לחוס על כבוד משה, ולא תהיה גזרתו בתוך גזרת העם בפרשת שלח לך אנשים. והאריך עליו אפו כמו שהאריך בזה האופן לאהרן על מעשה העגל, עד פרשת מי מריבה המפורשת בחקת.

האברבנאל מוכיח את דבריו לאור הפסוקים בפרשת המרגלים, כאשר הקב"ה נשבע שהיחידים שיכנסו לארץ הם יהושוע וכלב. מתברר שכבר בתגובת הקב"ה לחטא המרגלים, נגזרה הגזירה על משה ואהרן שלא יכנסו לארץ. בגישה דומה נקט הרב יעקב מדן,³ להבנתו במשימת הריגול והתיור של המרגלים היו מעורבות שתי שליחויות. האחת, שליחות של קודש שכולה במצוות ה' - "וַיִּדְבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. שְׁלַח לְךָ אֲנָשִׁים וַיֵּתְרוּ אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל... וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה מִמִּדְבַּר פָּאָרָן עַל פִּי ה'" (במדבר יג, א-ג). השנייה, שליחות חולין שנולדה על ידי העם בגלל פחד אנושי פשוט ומוכן שהיה להם, בגלל החשש ממלחמת הכיבוש הממשמשת ובאה.

² בספרו "עצב נבו", עמ' 32.

³ במאמרו "יעקב בכיה לשעה ובכיה לדורות", בתוך מגדים, גליון י.

שליחות זו מתוארת בתורה בספר דברים: "וַתִּקְרְבוּ אֵלַי כָּלְכֶם וַתֹּאמְרוּ נִשְׁלַח אֲנָשִׁים לְפָנֵינוּ וַיַּחְפְּרוּ לָנוּ אֶת הָאָרֶץ וַיָּשֻׁבוּ אֲתָנוּ דָּבָר אֶת הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר נָעַלָה בָּהּ וְאֵת הָעָרִים אֲשֶׁר נָבֵא אֱלִיהֶן" (דברים א, כב). הרב מידן סבור כי: קטנות המוחין שהולידה את הפחד – עם כל היותה אנושית ומובנת, עם כל זה שלא ניתן לדונה לכף חובה – הייתה לעניות דעתנו שורש החטא... טעותו של משה רבנו היא בכך שחיבר את שתי השליחויות השונות במהותן ובפרטיהן, ויצר מהן שליחות אחת.

קשר נוסף בין חטא המרגלים למי מריבה, עולה מלשון הפסוקים בתיאור תגובת משה ואהרן לעם. בחטא המרגלים כתוב: "וַיִּפֹּל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל פְּנֵיהֶם לִפְנֵי כָל קְהֵל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (יד, ה). במי מריבה כתוב: "וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִפְּנֵי הַקֹּהֵל אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם וַיֵּרָא כְבוֹד ה' אֲלֵיהֶם" (כ, ו). כפי שמבאר ספורנו (על האתר), נפילת אפיים היא מעשה המבטא ייאוש, חוסר יכולת להשפיע ולשנות את המצב. לכך מתאים פירושו של אבן עזרא: "ויבא משה ואהרן מפני הקהל – כדמות בורחים". אלו אינן התנהגויות מנהיגויות. העובדה שהתנהגות זו חזרה על עצמה לאחר 38 שנה עם דור אחר וצעיר יותר, היא אולי זו שחתמה את גזר הדין האלוקי לפיו משה יקבר עם דור המדבר, במדבר.

מנהיגות ואמונה

קשר אחר בין חטא המרגלים, חטא מי מריבה והגזירה שנגזרה על משה, מבואר על ידי הנצי"ב.⁴ הוא רואה כאן חטא מתמשך שתחילתו במרגלים וסופו במי מריבה:

שעיקר החטא שלו היה שלא הראה לישראל הדרך לבוא למילוי צרכיהם בדרך השגחת הטבע על ידי תורה ותפילה כמו שנתבאר בפרשת חקת. וכל זה החל במעשה מרגלים במה שבקשו הליכות הטבע.

לדעת הנצי"ב למשה יש אחריות בכך שלא הצליח ללמד את ישראל שהם ישיגו את מבוקשם על ידי תורה ותפילה. חוסר ההצלחה הזה הוא כישלון **מנהיגותי** בנושא של אמונה בקב"ה. כישלון זה החל בחטא המרגלים ונשנה במי מריבה.

גם הכלי יקר רואה כאן כישלון של משה כמנהיג ומחנך שלא הצליח לחנך את עמו לאמונה חזקה בקב"ה. העם הוכיח את חוסר אמונתו בחטא המרגלים וחזר והוכיח חוסר אמונה במי מריבה. זאת כשגם באירוע מי מריבה נכשל משה באותו כישלון של לימוד והנחלת האמונה לעם:

כמו שהמרגלים לא יבואו שמה מצד שאינם מאמינים בה' כאמור, כך גם אתה [משה] לא תבוא שמה מזה הטעם, כמו שכתוב "יען לא האמנתם בי" ... כי המחטיא הרבים חטא הרבים תלוי בו".

דהיינו משה נתפס על ידי הכלי יקר כמחטיא הרבים. הדברים קשים שאילולא נכתבו לא היינו מעיזים לאמרם, אבל יש בהם כדי להסביר את חומרת העונש שנגזר על משה. "מלמד שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה".⁵

⁴ העמק דבר על דברים א, לז.

⁵ יבמות קכא ע"ב.

שיקולים עליונים

גם האורח חיים הקדוש⁶ רואה קשר בין פרשת המרגלים ואירועי מי מריבה, אך הוא סבור שמה לא חטא בחטא המרגלים. להבנתו ידע הקב"ה שעתיד בית המקדש להיחרב בגלל עוונות בני ישראל, אבל אם משה היה נכנס לארץ בית המקדש לא יוכל להיחרב לעולם.⁷ לכן, כדי שניתן יהיה בעתיד להעניש את בני ישראל הסוררים בהחרבת בית המקדש, ולא בכילוי העם עצמו חלילה, גזר הקב"ה על משה שלא יכנס לארץ כבר בחטא המרגלים, וזו משמעות הפסוק "גם בי התאנף ה' בגללכם". באשר למי מריבה, שם היתה הזדמנות לתיקון שהוחמצה. משה במי מריבה לא קידש את שם שמיים כראוי ולכן שם נגמר הדין שנגזר עוד בחטא המרגלים:

ואם תאמר והלא רואני שמיתת משה היתה על מי מריבה, כבר כתבתי שם שאם משה היה מקדש שמו יתברך היו ישראל חוזרים לטהרתם שהיו בו קודם חטא המרגלים באמצעות קידוש ה' הגדול, והיה ה' מתיר שבועת משה והיה נכנס לארץ ובונה בית המקדש מכון לשבתו עולמים.

נמצאנו למדים כי לפי פירוש זה משה למעשה לא חטא בחטא המרגלים, ונגזר עליו לא להיכנס לארץ משיקולים רחבים של בורא העולם ומנהיגו. באירוע מי מריבה, משה לא חטא אלא החמיץ אפשרות לתיקון.

אחריות של מנהיג

לרב יעקב מדין עמדה ברורה בנוגע לאחריות המנהיג:

בניסוח כולל נוכל לומר, שמה לא נענש בשל חטא אישי אלא בשל אחריותו הכוללת לדור ובשל זיקתו לדור יוצאי מצרים. ולא ייתכן שהדור יצא חייב ומנהיגו ייצא זכאי ויכנס ארצה בלא צאן מרעיתו.⁸

דברי הרב מדין מתאימים לדברי הדרשן שאומר "אמר לו [הקב"ה למשה], סוף כל הדור למות ואת תהוי כותיהון".⁹ וכן לדברי מדרש במדבר רבה:

אמר לו הקב"ה למשה, באיזה פנים אתה מבקש להיכנס לארץ? משל לרועה שיצא לרעות צאנו של מלך ונשבית הצאן, ביקש הרועה להיכנס לפלטרין של מלך, אמר לו המלך אם את נכנס עכשיו מה יאמרו הבריות שאתה השבית הצאן. אף כאן אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה שבחך הוא שהוצאת ששים ריבוא וקברתם במדבר ואת מכניס דור אחר? עכשיו יאמרו אין לדור המדבר חלק לעולם הבא. אלא תהא בצדן ותבוא עמהן.¹⁰

⁶ בפירושו לדברים א, לו. גם המלבי"ם הלך בדרך פרשנית הדומה לאורח חיים.

⁷ נראה שהאורח חיים מסתמך על מאמר חז"ל האומר שאילו היה משה נכנס לארץ, לא היו החורבן והגלות.

⁸ הרב יעקב מדין "האם נענש משה בשל חטא המרגלים, ומדוע?", מאמר לפרשת שלח באתר של ישיבת הר עציון.

⁹ שיר השירים רבה, א, ג.

¹⁰ במדבר רבה, יט, יג.

לפי מדרשים אלה יש למנהיג אחריות מיניסטריראלית, ולכן גם אם לא חטא כלל, כאשר העם לא נכנס לארץ, עליו להישאר עם העם. כך רואה את הדברים גם פרופ' ישעיהו ליבוביץ:

גורל המנהיג לא ניתן להינתק מגורל מונהגיו, וכישלון הדור הוא גם השולל מן המנהיג את זכותו על מנהיגותו. משל למה הדבר דומה? למה שהיה מקובל פעם בעולם הספנות, שכאשר ספינה נטרפת בים וטובעת, אף על פי שהאסון והפורענות נגרמו על ידי כוחות עליונים שאין הקברניט אחראי להם בשום פנים, אין רב החובל רשאי למלט נפשו אלא עד לאחר הצלת נוסעיו עד האחרון שבהם, שאם לא כן מחובתו לטבוע עם ספינתו.¹¹

א-ל נורא עלילה

מדרש תנחומא¹² מביא את דעתו של רבי יהושע בן קרחה, ורואה כעלילה את קביעת התורה לפיה חטא משה במי מריבה הוא הגורם שמנע את כניסתו לארץ. אם נבין את המילה עלילה כפי שמקובל להבין בימינו, מסתבר שמי מריבה אינם הסיבה האמיתית למניעת כניסתו של משה לארץ. מכיוון שעוד לפני התרחשות אירועי מי מריבה, כבר נגזר על משה שימות במדבר והדברים נראים כהטחת האשמה חמורה כלפי תורתנו הקדושה. אבל למילה עלילה יש גם משמעות אחרת, שהטיב להסבירה הרב חיים סבתו:

עלילה פירושה שהקב"ה מסבב את הסיבות באופן שתגיע התוצאה הרצויה בצורה עקיפה... העלילה נובעת מסתירה, סתירה בין רצון ה' שדבר מסוים יתקיים, לבין הבחירה של האדם לעשות כרצונו. בדברים אישיים יש לאדם בחירה מוחלטת והוא ישא בתוצאות לבחירתו. אך כאשר מדובר במעשים היסטוריים ישנה בעיה: יש לאדם בחירה חופשית לעשות כרצונו, ולקב"ה יש תוכנית לעולם... פתרון הסתירה הוא באמצעות העלילה. הקב"ה מתכנן דרכים שונות ומשונות כדי שתוכניתו תתקיים, וגם זה באמצעות בחירתם האישית של בני אדם.¹³

לפי הסבר זה רצה הקב"ה, משיקולים שהם מכבשונו של עולם, שמשה רבנו לא יכנס לארץ. לכן זימן לו הקב"ה את אירוע מי מריבה, שאפשר לקשור אותו גם לאירוע מוקדם יותר של חטא המרגלים. למשה היתה בחירה חופשית כיצד להתנהג, ומשבחר מה שבחר ונמצא בדיני שמיים ראוי לעונש שלא יכנס לארץ, יכלה הגזירה האלוקית להתממש על פני האדמה.

¹¹ ישעיהו ליבוביץ, "שבע שנים של שיחות על פרשת השבוע", פרשת חקת.

¹² תנחומא, וישב, ד.

¹³ הרב חיים סבתו, במאמר "תולדות א-ל נורא עלילה", באתר של ישיבת ברכת משה מעלה אדומים.

מדרש תנחומא דלעיל ממשיך משל במטרה להראות מקרים שבהם גזר הדין נקבע מראש בלי קשר להתנהגות או לחטא:

משל למה הדבר דומה? למי שמבקש לגרש את אשתו כשבקש לילך לביתו כתב גט נכנס לביתו והגט בידו מבקש עלילה ליתנו לה, אמר לה מזוגו לי את הכוס שאשתה, מזוגה לו, כיון שנטל הכוס מידה אמר לה הרי זה גיטך, אמרה לו מה פשעי, אמר לה צאי מביתי שמזגת לי כוס פשור, אמרה לו כבר היית יודע שאני עתידה למזוג לך כוס פשור שכתבת הגט והביאתו בידך.

בנמשל המדרש מציין שלושה אירועים: א - האדם הראשון וחטאו שלכאורה הביא את המיתה לעולם, בעוד לדעת הדרשן, מיתה נגזרה עוד ביום הראשון לבריאה ב - הורדת יוסף למצרים שהיא תוצאה של מהלך אלוקי היסטורי שנועד להוריד את משפחת יעקב לגלות מצרים, ואינה תוצאה של קנאת האחים ביוסף בעל כתונת הפסים. ג - אי כניסתו של משה לארץ. בהקשר למשה רבנו אומר המדרש:

אמר רבי יהושע בן קרחה, אף הנוראות שאתה מביא עלינו בעלילה את מביא... וכן אתה מוצא שאמר לו הקדוש ברוך הוא למשה [בחטא העגל], "אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה את הארץ הטובה", איש זה משה דכתיב "והאיש משה ענו", האיש המסויים באנשים... וכיון שאמר להם "שמעו נא המורים" אמר לו הקב"ה, לכן לא תביאו את הקהל הזה. הוי נורא עלילה.

לדעת הדרשן הגזירה שמשה לא יכנס לארץ נגזרה כבר בסוף פרשת שמות, הרבה לפני אירועי מי מריבה שבהם התורה מספרת על הגזירה שנגזרה על משה לא להכנס לארץ. מעניין לציין שמדרש זה לא עוסק בשאלה אם משה בכלל חטא ואם כן מה היה חטאו. המדרש טוען שהגזירה נקבעה עוד בתחילת הדרך, וממילא הצגת החטא במי מריבה כסיבה לעונשו של משה, היא עלילה.

לסיכום, ארבע פעמים כותבת תורתנו הקדושה כי משה לא נכנס לארץ בגלל חטאו במי מריבה. אף על פי כן שערי הפירושים לא ננעלו. יש מהדרשנים הסבורים שמשה לא חטא כלל. יש קושי במדרשים אלו שהרי ארבע פעמים מעידה תורתנו כי משה חטא. יש מי שראו את משה כמי שחטא עוד בראשית דרכו במעמד הסנה. דעתי שלי נוטה אחר המדרשים שקושרים בין התנהגות משה בחטא המרגלים להתנהגותו באירוע המאוחר יותר של מי מריבה ולאותם הפירושים רואים את משה כאיש האלוקים, העניו והענק מכל אדם, גדול המנהיגים, אך כמי שבערוב ימיו יכולותיו כמנהיג לא התאימו לדור ולמשימה. לכן הוחלף בצו הקב"ה על ידי תלמידו יהושע שהמשיך את דרכו בהנחלת הארץ לעם הנבחר.

מאמר זה נכתב על ידי אריה ארזי-חוקר נושאי המנהיגות וניהול בתורה ובתנ"ך.
והוא אחד מ-54 מאמרים בספר שזכיתי לכתוב : פניו אליך – פנים חדשות בפרשיות השבוע

למידע על הספר פניו אליך [לחצו כאן](#)

למאמרים נוספים בקרו באתר שלי <https://www.aryearzi.com>

לתגובות arye.arzi@gmail.com